

Нестеренко М.О.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Гребенюк Н.С.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї

У статті розглянуто особливості прийомної сім'ї як однієї з форм життєвлаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, етапи адаптації прийомної дитини до умов життя у новій родині, специфічні проблеми, які постають перед прийомними батьками (незнання дорослими особливостей вікового розвитку депривованих дітей; зміни у сімейних стосунках; невміння адекватно реагувати на невротичні реакції прийомної дитини; непорозуміння з власними дітьми через прийняття некровної дитини; сімейні умови виховання та настанови; мотиви, особистісні якості батьків тощо), психологічні чинники, що ускладнюють соціально-психологічну адаптацію й особистісний розвиток прийомних дітей. Значущими умовами успішної адаптації підлітків до умов прийомної родини є особистісні особливості дитини та прийомних батьків, їх мотивація та ставлення до дитини, термін перебування у новій сім'ї, конструктивна взаємодія з прийомними батьками та іншими членами нової родини.

В ході емпіричного дослідження особливостей особистості та психоемоційних станів у прийомних дітей підліткового віку було виявлено, що попередній психотравмуючий досвід, перебування у деприваційних умовах виховання спричиняють формування специфічних рис у депривованих підлітків. Вони, на відміну від однолітків із біологічних сімей, характеризуються більш високим рівнем особистісної та загальної тривожності, низькою самооцінкою, агресивністю, пригніченим настроєм, відчуттям самотності, незадоволеністю життям, усвідомленістю неефективності у школі та конфліктністю у взаєминах із оточуючими. З'ясовано, що більшість прийомних підлітків негативно та нейтрально ставляться до себе, що може негативно впливати на розвиток самоповаги до себе як особистості. Тривожність, низька самооцінка, розвиток депресивної симптоматики у прийомних підлітків пов'язані зі школою, досвідом життя в деприваційних умовах, характером стосунків із кровними дітьми нової родини. Натомість у підлітків із біологічних сімей – із школою, визнанням у однолітків. Вихованці з замісних родин не відчують потребу у знанні, у них відсутня цінність освіти.

Ключові слова: прийомна сім'я, прийомні батьки, депривація, дитячо-батьківські стосунки, психотравмуючий досвід, підлітки.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні зростає кількість дітей, які з різних причин потребують влаштування на державне утримання у різні сімейні форми опіки та виховання, однією з яких є прийомна сім'я. Дана замісна сімейна форма піклування порівняно з іншими формами життєвлаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування має суттєві переваги, оскільки найбільш наближена до біологічної сім'ї, здатна компенсувати наслідки

депривації, психотравмуючого досвіду, а також, як зазначає Г.М. Бевз, стати «відновлюючим, терапевтичним середовищем для підтримки дитини в її психічному та особистісному розвитку» [1, с. 26]. Проте для прийомної родини характерні спеціальні проблеми, які ускладнюють адаптацію та інтеграцію прийомних дітей у нову сім'ю. Відповідно зростає потреба у знаннях з питань психічного, особистісного розвитку прийомної дитини, зокрема підлітків, що актуалізує необхід-

ність наукового осмислення та практичного вирішення. Також вивчення психологічних особливостей прийомних підлітків дозволить розширити розуміння процесу їх розвитку та чинників, які на нього впливають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психології різні проблемні аспекти прийомної сім'ї, розвитку прийомних дітей найчастіше розглядаються в контексті депривації та психотравмуючого досвіду. Дослідники Г.М. Бевз, Я.О. Гошовський, О.Б. Кізь, М.О. Нестеренко, Дж. Боулбі, Й. Лангмейєр, З. Матейчек, Р. Шпітц і ін. визначають, що сутнісною ознакою депривації є обмеження або неможливість задовольнити життєво важливі, психічні потреби. Д.Т.Гошовська, Я.О.Гошовський вважають, що в наслідок сімейної депривації дитина втрачає довіру до близького оточення. Згодом вона обирає один із двох шляхів подолання екзистенційної проблеми: або перекладає вину на інших, обставини, або вважає винною себе у тому, що відбулося, сприймає це як покарання. Перший шлях спричиняє виникненню агресії, зловливості, другий – почуття провини, заниженої самооцінки [2]. У даних роботах лише частково розкривається специфіка процесів психічного й особистісного розвитку прийомної дитини в замісній родині, оскільки вони мають дещо інший предмет дослідження.

Вивчення досвіду організації системи замісного догляду дозволило А.А. Ярошенко диференціювати прийомні сім'ї за критерієм успішності прийомних батьків. Успішність прийомних батьків виявляється через об'єктивні досягнення дітей, їх сприятливе самопочуття, міцні дитячобатьківські стосунки та насамперед залежить від узгодженості соціальних і особистісних мотивів стосовно ухвалення рішення стати прийомними батьками. Серед них: створення родини, прагнення реалізувати себе в ролі батьків, мати родину; допомога дитині; компенсація наслідків власної дитячої психотравми. У неуспішних прийомних батьків домінують мотиви: зосередженість на власному добробуті, отриманні матеріальної вигоди, страх самотності, прагнення подолати помилки виховання або справити добре враження на оточуючих [12, с. 164–165].

Більш повно питання нормативного розвитку, формування самосвідомості, набуття ідентичності, психоемоційних станів прийомних дітей представлено у роботах Т.В. Демірджі, Ю.М. Лисиця, А.М. Лук'яненко, Т.В. Приходько, В. Синявська, С.Б. Сафонова, А.І. Слабковська,

Я.Ф. Товстоп'ят, А.А. Ярещенко та ін. [3–5; 7; 8; 10; 11].

Автори С.Б. Сафонова, В. Синявська, А.І. Слабковська акцентують увагу на психологічній готовності депривованої дитини до інтеграції в прийомну родину та періодизації входження в нове сімейне середовище. Процес входження прийомної дитини в нову родину складається з декілька етапів: адаптація до дитини прийомної родини; індивідуалізація нового члена родини; інтеграція дитини-сироти в нову сім'ю [10, с. 218]. У результаті прийомна дитина стає частиною сімейної системи, що свідчить про її адаптацію, або дезадаптацію. Ускладнює даний процес криза, яку переживає прийомна дитина, що виявляється у її несвідомому опорі вимогам нової родини. Це вимагає підготовки до життя в прийомній сім'ї.

Українська дослідниця С.Б. Сафонова вказує, що більшість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування молодшого шкільного та підліткового віку позитивно налаштовані до життя в прийомній родині, бажають жити в ній. Проте значна кількість підлітків прагнуть до самостійного життя, до свободи, повернутися в біологічну сім'ю, що може негативно впливати на процес адаптації до нової родини [8, с. 36–37].

До ризиків соціалізації дитини в прийомній сім'ї В. Синявська відносить емоційні, психологічні, педагогічні труднощі. Емоційні труднощі прийомної дитини пов'язані з переживанням радості й тривоги одночасно під час входження в нову родину. Психологічні проблеми викликаються несумісністю темпераментів, рис характеру, відставанням у когнітивному розвитку, вузькістю кругозору і знань про навколишній світ. Педагогічні труднощі визначаються незнанням батьків-вихователів особливостей вікового розвитку депривованих дітей, невмінням адекватно реагувати на невротичні реакції прийомної дитини, особливостями сімейних умов виховання та настанов [9, с. 157]. Інші дослідники виділяють такі труднощі входження прийомної дитини у нову родину як проблемність стосунків між дитиною-сиротою та біологічними братами та сестрами, конкурентність взаємин між ними [6, с. 327]. Т.В. Приходько, Л.Ф. Товстоп'ят звертають увагу «на проблеми, пов'язані з набутиим підлітком негативним досвідом, вадами психічного і фізичного розвитку, що зумовлені депривуючими умовами виховання» [7, с. 98].

Т.В. Демірджі розділяє несприятливі впливи на розвиток особистості, становлення ідентичності прийомної дитини на: зовнішні (ізоляція,

депривація, відмова батьків від дитини, сирітство, різні види насилля, нехтування потребами дітей тощо); внутрішньо-обумовлені (прихильність та її порушення, психічні травми, втрати та переживання горя, депривація, дисоціалізація, неприродна сепарація, вади інтелекту, відхилення у фізичному, психічному та соціальному розвитку). Авторка наголошує на тому, що у прийомній дитині при входженні в замісну сім'ю відбувається перехід від однієї сімейної системи до іншої, від одних цінностей і моделей поведінки до інших. Дані системи часто відрізняються цінностями, стабільністю, можливістю задовольнити потреби дитини. Тому для розвитку позитивної ідентичності у прийомній дитини батькам необхідно транслювати позитивний образ, приймати її, усвідомити особливості розвитку дитини-сироти у нормальних і депривованих умовах. Якщо цього не відбувається, то прийомний підліток не може прийняти роль біологічної дитини, гальмується формування ідентичності, що виявляється у тривожному сприйнятті свого статусу у новій родині, відчуттям відчуженості [3, с. 42–43].

М.О. Нестеренко, Н.С. Гребенюк наголошують на тому, що особистісний розвиток прийомних дітей, зокрема підліткового віку безпосередньо залежить від таких адаптаційних механізмів прийомної сім'ї як ставлення батьків до прийомної дитини, прагнення допомогти їй, стати для неї близькими людьми, сімейні умови та система виховання, взаємини між дітьми родини, сімейні традиції [6, с. 328].

Негативний досвід пережитої травми досить тривало зберігається в психіці дитини та спричиняє виникнення проявів страху, тривожності, образи, почуття безпомічності, симптомів посттравматичного розладу. Дані наслідки пережитих травм можуть раптово актуалізуватися при певних обставинах, навіть коли депривована дитина знаходиться в нових, сприятливих умовах прийомної сім'ї [4; 5; 11].

У деяких дослідженнях відмічається, що для дітей, які були влаштовані в прийомні родини в підлітковому віці, «характерними є специфічні риси особистості: злість, агресія, хитрість, настоженість, недовіра по відношенню до інших людей на відміну від підлітків, які з народження виховувалися в батьківській родині та їхні потреби у любові, прийнятті були задоволені у повному обсязі» [6, с. 328]. Останні схильні домінувати у взаємостосунках з іншими людьми.

Прийомний підліток приносить у нову сім'ю проблеми самооцінки, поведінки, когнітивних

моделей сприйняття себе і оточуючих, що ускладнює його інтеграцію в нове сімейне середовище.

Незважаючи на значну кількість наукових праць простежується недостатність наукових досліджень психологічних особливостей, психоемоційних станів підлітків із прийомних сімей.

Метою статті є визначення особливостей особистості, системи ставлень і психоемоційних станів у прийомних підлітків.

Виклад основного матеріалу. Дослідження було присвячено визначенню особливостей тривожності, самооцінки, ставлень до себе, інших людей і прояву депресивної симптоматики у прийомних підлітків і підлітків із біологічних родин. У дослідженні взяли участь 50 осіб підліткового віку: 25 депривованих підлітків, що виховуються у прийомних сім'ях та 25 підлітків із соціально сприятливих родин загальноосвітніх шкільних закладів м. Лозова та с. Бунакове Лозівської міської ради. Загальний термін перебування підлітків-сиріт і підлітків, позбавлених батьківського піклування у прийомній родині до 1,5 роки.

Для вивчення особистісних якостей, системи ставлень і психоемоційних станів у підлітків були використані опитувальник Ч. Спілбергера Ю. Ханіна, Шкала тривожності Дж. Тейлора, методика дослідження самооцінки Т. Дембо С. Рубінштейн, Шкала дитячої депресії М. Ковач, тест «Незакінчені речення» Л. Сакса і В. Леві, методи математичної статистики (кореляційний аналіз за методом Пірсона, t-критерій Стьюдента).

Нами було виявлено статистично значущі розрізнення в рівнях самооцінки, загальної й особистісної тривожності у підлітків-вихованців прийомних сімей і підлітків із соціально сприятливих сімей. У підлітків-вихованців рівень особистісної і загальної тривожності вищий, ніж у їх однолітків. Низький рівень тривожності більш властивий підліткам із соціально сприятливих родин. Тобто прийомні підлітки у порівнянні з їхніми однолітками з біологічних сімей є більш нерішучими, чутливими до впливів середовища, залежні від думки більшості, пасивними. У них може підвищувати тривожність страх не відповідати очікуванням батьків, повернення їх в сирітський заклад. Таке стійке високе вираження тривожності часто призводить до невротизації. Не було виявлено розрізень у прояву ситуативної тривожності у підлітків обох груп.

Встановлено, що у прийомних дітей на відміну від підлітків із біологічних родин нижчий рівень самооцінки (54,96 та відповідно 68,88; $p \leq 0,05$), що ми пов'язуємо з негативними наслідками перебу-

Таблиця 1

Усереднені показники проявів самооцінки, тривожності у прийомних підлітків і підлітків із біологічних сімей

Показники за методиками	ПП	ПС	t-критерій Стьюдента
Особистісна тривожність	46,84+11,50	38,96+20,89	2,24*
Ситуативна тривожність	51,96+10,66	49,06+14,98	1,9
Тривожність	25,23+14,81	54,96+3,66	2,33*
Самооцінка	54,96+18,39	68,88+21,98	2,61*

Примітки: розрізнення на рівні $p \leq 0,05$.

вання у деприваційних умовах, попереднім травмуючим досвідом. Чинниками можуть виступати й стиль виховання прийомних батьків, їх ставлення до дитини, негативні стосунки з кровними дітьми. Заниження самооцінки призводить до негативного ставлення до себе та недовіри до оточення, недооцінку своїх можливостей, відкидання досвіду, що значено ускладнює адаптації підлітка до нової родини. Проте виховні впливи, сприятливі, теплі умови життя у прийомній родині мають позитивне значення для формування особистості, у тому числі й самооцінки прийомних підлітків.

Оскільки в останні роки дослідники все більше звертають увагу на поширення депресивних станів серед підлітків, їх вплив на психологічне здоров'я та особливості розвитку дітей даного вікового періоду, ми вирішили дослідити наявність проявів депресії у підлітків із прийомних сімей для визначення чинників ризику особистісного розвитку [4].

Порівняльний аналіз дослідження депресивних проявів у прийомних підлітків і підлітків із соціально сприятливих сімей показав, що у 48% підлітків-вихованців прийомної родини яскраво виражені симптоми та у 28% осіб підвищена симптоматика депресії. У підлітків, які виховуються в біологічних родинях рівень депресії знаходиться в межах норми ($49,24 \pm 7,03$; 52% осіб від загальної кількості). Отже, прийомні підлітки відрізняються від підлітків із соціально сприятливих

сімей вищим рівнем проявів депресії, емоційного неблагополуччя.

Майже половина прийомних підлітків відмічають загальне зниження настрою, постійне очікування неприємностей, наявність суїцидальних думок. Вони агресивні, вважають себе неуспішними, не спроможними досягати успіхів у навчальній діяльності, самотніми, виснаженими. Прийомні підлітки значно нижче, ніж підлітки з біологічних родин оцінюють свою здатність успішно діяти в конкретних ситуаціях і в меншій мірі виявляють здатність до переживання радощів, задоволеність життям.

У підлітків із біологічних сімей показники вираженості депресивної симптоматики значно нижче. У них домінує неблагополуччя у міжособистісних стосунках, у ситуаціях, пов'язаних із школою.

Емоційне самопочуття підлітків пов'язане з системою ставлень до себе, інших людей, навколишнього світу. У прийомних підлітків позитивне ставлення пов'язане з родиною, матір'ю, нейтральне – з собою, а негативне – зі школою, собою, однолітками та батьком. Вони відрізняються від однолітків із біологічних сімей більш негативним ставленням до себе, що може негативно позначатися на розвитку самоповаги, прийняття себе як особистості. У підлітків із біологічних сімей позитивне ставлення пов'язано з родиною, матір'ю, батьком, з бажаннями й інтересами, одноліт-

Таблиця 2

Усереднені показники проявів депресивних станів у підлітків у залежності від соціальних умов виховання

Т-показник CDI	ПП		ПС		t-критерій Стьюдента
	Сеп.	SD	Сеп.	SD	
CDI загальний	55,94	5,32	49,24	7,03	2,63*
Негативний настрій	58,43	6,33	49,57	4,97	3,24**
Міжособистісні проблеми	52,68	8,64	53,7	6,75	1,93
Неефективність у школі	56,13	9,63	48,42	5,24	2,61*
Ангедонія	57,54	5,97	43,43	6,07	3,07**
Негативна самооцінка	56,14	8,18	47,38	7,44	2,15*

Примітки: *розрізнення на рівні $p \leq 0,05$; ** – на рівні $p \leq 0,01$.

ками. У них кількість позитивних ставлень значно більше. Лише позитивне ставлення до матері у підлітків обох груп подібне, що може свідчити й про ідеалізацію образу матері.

У ході проведеного кореляційного аналізу були виявлені наступні взаємозв'язки: між висотою самооцінки та особистісної тривожності для прийомних підлітків і підлітків із сприятливих сімей існує обернений кореляційний зв'язок ($r=-0,393$ і $r=-0,435$), тобто чим вища самооцінка, тим нижча тривожність. З підвищенням самооцінки знижується рівень особистісної тривожності. Водночас підвищена тривожність призводить до формування заниженою самооцінки як компоненту самопізнання та усвідомлення своїх можливостей, свого місця в соціумі.

Не виявлений зв'язок між самооцінкою та ситуативною тривожністю у підлітків обох груп.

У підлітків обох груп відмічається позитивний зв'язок між рівнем особистісної тривожності та вираженням прояву депресивної симптоматики ($r=0,375$ і $r=0,412$). Відповідно формування тривожності як особистісної якості призводить до розвитку депресії у прийомних підлітків і підлітків із біологічних родин.

Між висотою самооцінки підлітків обох груп і рівнем вираження депресії у них виявлений обернений кореляційний зв'язок ($r=-0,472$ і $r=0,521$), тобто зниження самооцінки призводить до виникнення симптоматики депресивного розладу.

Висновки. Найбільш ефективною формою життєвлаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є прийомна родина. Процес входження прийомної дитини в нову родину складається з етапів: адаптація до дитини

прийомної родини; індивідуалізація нового члена родини; інтеграція дитини-сироти в нову сім'ю. Важливо підготувати дітей до прийому в нову родину, що сприятиме успішній їх адаптації.

Для дітей, які були влаштовані в прийомній родині в підлітковому віці, характерними є високий рівень загальної і особистісної тривожності, низька самооцінка, зниження настрою, відчуття неефективності у школі, негативне ставлення до себе, настороженість, ангедонія, суїцидальні думки, недовіра по відношенню до інших людей на відміну від підлітків, які з народження виховувалися в батьківській родині. Прийомні підлітки відрізняються негативним і нейтральним ставленням до себе, що може негативно впливати на розвиток самоповаги до себе, прийняття себе як особистості.

У прийомних підлітків позитивне ставлення пов'язане з родиною, матір'ю, а негативне – зі школою, собою, однолітками та батьком. У підлітків із батьківських сімей позитивне ставлення пов'язано з родиною, матір'ю, батьком, із бажаннями й інтересами, однолітками.

Виявлено, що з підвищенням тривожності особистісної і ситуаційної підвищується вираження депресивної симптоматики у підлітків обох груп; з підвищенням самооцінки покращується психологічне благополуччя у прийомних підлітків і підлітків із соціально сприятливої родини, що виражається у зниженні рівня прояву симптомів депресії.

Перспективою подальших досліджень є вивчення динаміки розвитку психологічних особливостей і адаптації прийомних дітей різних вікових періодів, у залежності від специфіки дитячо-батьківських стосунків.

Список літератури:

1. Бевз Г.М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри. Монографія. Київ.: Слово, 2010. 352 с.
2. Гошовська Д.Т., Гошовський Я.О. Основні типологічні параметри феноменології психічної депресії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Психологічна.* № 1. 2016. С. 218–228.
3. Демірджі Т.В. Аналіз психологічної діяльності з розвитку ідентичності дітей в умовах заміної сім'ї. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* №4(47). 2016. С. 41–45.
4. Лисиця Ю.М. Клініко-патогенетичні особливості формування і перебігу соматоформних розладів у підлітків, асоційованих з афективними станами : дис.... докт.філос. : 228. Вінниця, 2021. 185 с.
5. Лук'яненко Н.М. Гармонійне виховання дитини у прийомній сім'ї. *Актуальні проблеми психології.* Т. 1. Вип. 27. 2010. С. 131–137.
6. Нестеренко М.О., Гребенюк Н.С. Прийомна сім'я: специфіка, ризики розвитку особистості у дітей-сиріт у підлітковому віці. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей) : збірник наукових праць за матеріалами VII Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Харків. 26-28 жовтня 2023 р.* Харків: Діса плюс. 2023. С. 326–329.
7. Приходько Т.В., Товстоп'ят Я.Ф. Особливості соціально-психологічної адаптації дитини-сироти до життя у прийомній сім'ї. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збір. наук. праць.* № 3(7). 2010. С. 96–100.

8. Сафонова С.Б. Компоненти психологічної готовності дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвляштування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. Вип. 63. 2017. С. 35–38.
9. Синянова В. Соціалізація підлітків в умовах прийомної сім'ї. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Вип. 10. 2021. С. 153–158.
10. Слабковська А.І. Періодизація входження дитини в прийомну родину (на прикладі усиновлення дітей іноземцями). *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14. С. 217–225. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_14_32
11. Ярошенко А.А. Замісна сім'я: від мотивації до успішного виховання дітей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Вип. 1 (130). 2020. С. 161–171.
12. Bowlby J. *Child Care and Growth of Love*. N.Y. : Penguin Book, 1961. 250 p.

Nesterenko M.O., Hrebeniyk N.S. FEATURES OF PERSONALITY DEVELOPMENT AND PSYCHO-EMOTIONAL STATES OF ADOLESCENTS IN A FOSTER FAMILY

The article examines the peculiarities of the foster family as one of the forms of life arrangement of orphans and children deprived of parental care, the stages of adaptation of an adopted child to living conditions in a new family, specific problems faced by foster parents (adults' lack of knowledge of the features of the age-related development of deprived children; changes in family relationships; inability to respond adequately to the adopted child's neurotic reactions; misunderstandings with one's own children due to the adoption of a non-blood child; family upbringing conditions and guidance; motives, personal qualities of parents, etc.), psychological factors that complicate social and psychological adaptation as well as personal development of adopted children. Personal characteristics of the child and foster parents, their motivation and attitude towards the child, the length of stay in the new family, constructive interaction with the foster parents and other members of the new family are significant conditions for the successful adaptation of adolescents to the conditions of the foster family.

In the course of an empirical study of personality traits and psycho-emotional states of adopted children of adolescent age, it was discovered that previous psycho-traumatic experiences and living in deprived upbringing conditions cause the formation of specific traits of deprived adolescents. Unlike their peers from biological families, they are characterized by a higher level of personal and general anxiety, low self-esteem, aggressiveness, depressed mood, a feeling of loneliness, dissatisfaction with life, awareness of inefficiency at school, and conflictuality in relationships with others. It was discovered that the majority of adopted adolescents have a negative and neutral attitude towards themselves which can negatively affect the development of self-esteem as an individual. Anxiety, low self-esteem, and the development of depressive symptoms among adopted adolescents are related to school, experience of living in deprived conditions, and the nature of relationships with blood children of the new family. On the other hand, among adolescents from biological families, they are related school and acceptance among peers. Pupils from substitute families do not feel the need for knowledge. They lack the value of education.

Key words: foster family, foster parents, deprivation, child-parent relationships, psychotraumatic experience, adolescents.